

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 114 1993

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-08-01

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo 1994

tolkare. Den föreliggande avhandlingen tycks mig hur som helst ha sin raison d'être.

Ulf Wittrock

Stefanie v. Schnurbein: *Religion als Kulturkritik. Neugermanisches Heidentum im 20. Jahrhundert*. Skandinavische Arbeiten herausgegeben von Klaus von See. Band 13. Carl Winter Universitätsverlag. Heidelberg 1992.

I första rummet avtackar Stefanie v. Schnurbein i förordet till sin dissertation sin *Doktorvater* Klaus von See: »Seine zahlreiche Anregungen halfen mir, über die engeren Grenzen des Faches Skandinavistik vorstossen, die für einer interdisziplinär angelegte Untersuchung dieser Art relevant sind.» Ett *Magisterarbeit* som hon lade fram för professor Kurt Schier i München, bar titeln Neugermanische und religiöse Bewegungen in Deutschland und Skandinavien im 20. Jahrhundert; Schier avtackas nu av v. Schnurbein inte minst för den sensibilitet och förståelse för personliga konflikter som han visat vid hennes första steg på sitt forskningsfält.

Ett inledande kapitel vill ange tema och syfte för arbetet och innehåller därjämte en metodiskussion. Stefanie v. Schnurbein ger en karakteristik av den s.k. New-Age-rörelsen med åberopande av ett flertal studier kring denna från åren 1987–90; en aspekt som där anläggs är att framställa teosofin som en förelöpare till rörelsen. Med sin fokusering på nygermansk hedendom har Stefanie v. Schnurbein vid sin redogörelse för »Historische Wurzeln» (kap. 3) kunnat utnyttja ett vad gäller de s.k. ariosofiska läroerna grundläggande arbete av Nicholas Goodrick-Clarke: *The Occult Roots of Nazism. Die Ariosophie of Austria and Germany 1890–1935* (Willingborough 1985); »die Ariosophie beschäftigte die Forschung schon seit der 50er Jahren, zunächst allerdings nur unter den Aspekt der Bedeutung dieser Strömung für der Nationalsozialismus», anmärker Stefanie v. Schnurbein. Som den senaste studien på sitt gebit – v. Schnurbein förklarar sig ha följt skeendet på den »nygermanska hedniska scenen» t.o.m. 1991 – betecknar hon Karlheinz Weissmans historiska överblick *Druiden. Goden. Weise Frauen. Zurück zu Europas alten Göttern*; den går från äldsta tid till vår egen i sin genomgång av hedniska motståndsrörelser gentemot kristendomen. »Den nygermanska hedendomen» blir härvid ingen huvudsak.

Sin egen undersökning betecknar Stefanie v. Schnurbein som övervägande empirisk och deskriptiv. Hon har valt att framför allt sätta in på en enskild tysk nygermansk grupp och ge en utförlig, väl underbyggd bild av denna (kap. 8). »Der Armanen-Orden eignet sich aus verschiedenen Gründen besonders für eine Darstellung des neugermanisches Heidentums: erstens ist an ihm das Weiterleben ariosophischer Vorstellungen deutlich nachzuweisen; zweitens bildet er eine Art Sammelbecken für Leiter und Mitglieder anderer deutscher und auch ausländischer neugermanischer Gruppen.» v. Schnurbein har trätt i en längre personlig kontakt med gruppen i fråga; när hon 1986 bevistade ett »Thing» där också »välvilliga intressenter» hälsades välkomna, måste hon underteckna ett »vänskapsfördrag», där hon förpliktade sig att som det hette, »in wohlwollender Absicht» söka lära känna *der Armanen-Orden*, och inte förhålla sig »feindselig, entstellend, unwahr oder verleumderisch» (»vänskapsfördraget» finns återgivet i boken). Det var i och med en förpliktelse som denna Stefanie v. Schnurbein ställdes inför den problematik och de »personliga konflikter» som hon med lätt hand berör i förordet. »Trotz der kritischen bis ablehnenden Haltung, mit der ich nach näherem Kennenlernen vielen Ideen des Ordens gegenüberstand, ging ich anfangs unvoreingenommen und interessiert auf die Gruppe zu.» Efter hand skulle emellertid åtskilliga problem dyka upp. Hur skulle hon som intervjuare förhålla sig till uttalanden som hon reagerade mot? Hon hade med en känsla av sympati närmat sig ledarinnan för *der Armanen-Orden* utan att då ännu ha en vetenskaplig undersökning i åtanke. Men när hon efter hand i talrika samtal ställdes inför åsikter som fullständigt gick emot hennes egna tvangs hon till en balansgång, »Gratwanderung» som hon själv kallar sitt tillvägagångssätt. Sin negativa kritik kunde hon inte gärna ge uttryck åt, förklarar Stefanie v. Schnurbein, »um meinen Status als 'wohlwollende Interessentin' nicht ungläubwürdig zu machen». Som läsare gör man onekligen den reflexionen att hon nog så konsekvent har lyckats förhålla sig distanserad och neutral till sina forskningsobjekt, de om sanningen skall fram nog så kufiska grupperingar som i Tyskland men också i USA, Storbritannien, Island och Skandinavien har lagt i dagen en anmärkningsvärd livaktighet. Det existerar som v. Schnurbein påvisar, ett formligt kontaktnät de nygermanska hedniska grupperna emellan; det är ett förhållande som förut uppmärksammats av Eduard Gugenberger och Roman Schweidlenka i deras bok *Mutter Erde, Magie und Politik. Zwischen Faschismus und neuer Gesellschaft* (Wien 1987), ett verk som v. Schnurbein betecknar som en veritabel fyndgruva just vad förbindelserna mellan enskilda personer och grupperingar angår.

Wilfried Daim menade i ett bekant arbete att Guido von List var den som gav Hitler idéerna; *Die sektaristischen Grundlagen des Nationalsozialismus* löd undertiteln till hans bok (1958; ny utgåva 1985). Med grundandet 1908 av *die Guido von List-Gesellschaft* säkrades ekonomiskt utgivningen av Lists skrifter. *Die Religion der Ario-Germanen in ihrer Esoterik und Exoterik* kom 1910. »Als einzige Kulturgründer besaßen die 'Arier' für List auch die Ursprache, aus deren alle anderen Sprachen hervorgegangen seien, die sich aber im Deutschen am reinsten erhalten habe. Er führte diese Sprache die Runen zurück.» Med sina run- och språk teorier skulle List komma att influera talrika efterföljare; Ulrich Hunger har för nazismens del behandlat sambandet i *Die Runenkunde im Dritten Reich* (Göttingen 1984). List lancerade beteckningen »Armanen» för det högsta ståndet bland »Ario-Germanerna» och makarna Schleifer, som 1976 grundade *der Armanen-Orden*,

Wolfgang Iversen har skrivit om den tyska nygermanska rörelsen i *Die Ariosophie und die Ariosophen* (Wien 1987). Iversen har också skrivit om den tyska nygermanska rörelsen i *Die Ariosophie und die Ariosophen* (Wien 1987). Iversen har också skrivit om den tyska nygermanska rörelsen i *Die Ariosophie und die Ariosophen* (Wien 1987).

anslöt sig över huvud på en rad väsentliga punkter till Lists idéer och föreställningar. Att den vita rasen är den äldsta och står i spetsen för utvecklingen är ett axiom på båda hållen.

Lanz von Lieberfels som förvärvat samma herostratiska ryktbarhet som List (de var nära vänner och influerade varandra ömsesidigt) visade sig mindre fixerad vid den germanska religionen än List och har följaktligen, hävdar v. Schnurbein, inte rönt samma reception bland de nyhedniska grupperna. Central för Lanz von Lieberfels var Gralmystiken; Gralmotiv florerade ju på många håll inom konst och litteratur kring sekelskiftet. Hans kvinnosyn har satts i samband med Strindbergs. Efter krigsslutet 1945 fanns som v. Schnurbein framhåller, under ett par årtionden inte något spelrum för »Ariosophie und völkische Religion»; runesoteriken gjorde sig dock gällande i och med Karl Spiesberger som med dubiös argumentering i *Runenmagie. Handbuch der Runenkunde* (Berlin 1955) svor sig fri från rasfanatism. Det var en bok som i USA på 70-talet uppmärksammades av Stephen Flowers och väckte dennes intresse för studier i ockultism och magi. Under pseudonymen Edred Thorsson har Flowers gett ut en rad böcker som »Rune Magie» och »Esoteric Runology»; de har fått en stor läsekrets. »Thorsson/Flowers brachte ariosophische Ideen in die amerikanischen neugermanischen Bewegungen hin, nicht zuletzt auch mit seiner Übersetzung von Guido von Lists Geheimnis der Runen.» Här anmärker Stefanie v. Schnurbein med ett av sina lovvärda avsteg från sin nyktra, deskriptiva framställning, »dass List und andere Ariosophen Vordenker des Rassenwahns des Nationalsozialismus waren» och att Thorsson, som förbigår detta förhållande med tystnad, själv har övertagit »Teile der ariosophisch-rassistischen Grundlegung von Religion und Mystik. Die Runen sind für ihn ein 'organisches System', dass vor allem geeignet ist, 'to satisfy the depths of the Indo-European soul' – dies insbesondere im Gegensatz zu Judentum, Christentum und Islam.»

Att tron på de gamla asagudarna skulle komma att återuppväckas på Island ter sig mindre överraskande; här har 1973 rentav dessa isländska *Ásatrúarmenn* fått sin religion statligt registrerad. I samband med påvens besök kunde man i *Der Spiegel* läsa en artikel om »die letzten Heiden Europas». Gruppmedlemmarna i gemen visar sig föga intresserade av kontakter med utländska grupper, medan däremot en parallellorganisation, *Nýalssinna*, sedan 1987 skickar kring den engelskspråkiga tidningen *Huginn & Muninn* till olika läsare. »Damit erfüllt das Blatt eine wichtige Funktion als internationales Kontaktorgan der gesamten Bewegung.»

Som en del av en omfattande civilisationskritisk rörelse – *New Age* har givetvis stått mer i fokus i det allmänna medvetandet än de nyhedniska rörelserna –

uppfattar Stefanie v. Schnurbein *der Armanen-Orden* och alla de andra större eller mindre sammanslutningar som får passera revy i hennes bok. Sverige finns med som representerat av grupperingar som Svitjods Asa-Gilde, Breidablikk-Gilde och Yggdrasil och v. Schnurbein fastslår att det är Sverige som har den starkaste och mest aktivt asatroende rörelsen i Skandinavien.

Jag lämnar v. Schnurbeins inventering å sido och dröjer med nedslag på olika håll i boken vid den nyhedniska inställningen till kvinnan. Den s.k. Wicca-rörelsen fick i Storbritannien med Gerald Brosner Gardner en drivande kraft; vid sidan av *Gardnerian-Wicca* har inom Wicca funnits flera andra grupperingar eller flyglar. I Tyskland skulle som v. Schnurbein konstaterar i anslutning till ett arbete av Christine Wittrock (*Das Frauenbild in faschistischen Texten und seine Vorläufer in der bürgerlichen Frauenbewegung der zwanziger Jahre* (1981)) under Weimarepoken moderligheten framstå som ett ideal inom den borgerliga kvinnorörelsen. En romanskribent som Gertrud Bäumer pläderade på samma gång för »eine Wiedergeburt der Religion aus deutschem Geist». När den nya kvinnorörelsen satte in på 1960-talet och därmed sökandet efter en ny kvinnlig identitet rönt den matriarkala föreställningsvärlden ny resonans. »Insbesondere der Wicca-Kult, der ein starkes Gewicht auf die weiblich-männliche Polarität legt [...] wirkte inspirierend auf die religiös orientierte Frauenbewegung.» *Feministische Hexen* var en av grupperingarna inom Wicca-rörelsen. Schnurbein betonar att en orden som *der Armanen*, numera enbart ledd av »Grossmeisterinn» Sigrun, i grunden alls inte intar en radikalfeministisk position utan tvärtom anvisar kvinnan hennes gamla roll som *Hausfrau*. Den programmatiskt höga uppskattningen av sexualiteten, av »wuotanistische Schöpfungswonne», står i rasismens tecken. v. Schnurbein drar över huvud den konklusionen att hednisk religion inte tjänar kvinnornas intresse särskilt väl. Återgången till Bachovens och andras matriarkala föreställningar har tvärtom på det hela taget lett till ett befästande av gamla rollmönster. Herman Wirth (f. 1885), verksam ännu på 1970-talet, intog en nyckelroll i fråga om den »germanska renässansen» efter 1945 och med sin teori om en ureuropeisk matriarkal religion influerade han *der Armanen-Orden*.

Stefanie v. Schnurbein betecknar den nygermanska hedendomen som ett särskilt extremt uttryck för en större kulturkritisk alternativrörelse. Den har, däri ger jag henne rätt, inte enbart intresse som kuriosum. Med sina betänkliga inslag – framför allt de rasideologiska utsvävningarna – är den förtjänt av v. Schnurbeins klarläggande och synpunktsrika studie som till en del också kan sägas fungera som ett intellektuellt renhållningsarbete.

Ulf Wittrock